

שדרו של אדם, לאחר שבע שנים שמת נעשה נחש. והני מילי, ודברים אלו שנעשה לנחש, נאמרו רק באדם ולא כרע במודים, שבעומדו בתפילת העמידה [שמונה עשרה] לא כרע כשהגיע ל"מודים אנחנו לך" כפי שתקנו חז"ל.¹⁶

הגמרא מקשה על דברי רבי אלעזר בברייתא:

אמר מר בברייתא: רבי מאיר אומר אף הצבוע. רבי אלעזר אומר אף הנחש.

ב-טז

שדרתו לנחש.

ועוד הביאו ראשונים לתרץ, שמן השדרה מצמיח האדם לתחית המתים וכיון שנעשה לנחש אינו קם לעתיד לבא. אך התוס' דחו ולא מסתבר דבגלל עוון כזה לא יקום לתחיה. וראה עוד בהערות בחברותא על התוס' מש"כ.

והמהרש"א בח"א ביאר את המידה כנגד מידה שבזה, לפי שהכריעה לפני השי"ת היא הכנעה והשפלה היפך מעשה הנחש הראשון שהלך זקוף ולכן נענש "ועל גרונוך תלך". והשתא מי שאינו כורע אלא עומד בזקיפה כדרכו, הרי שדרו עושה מעשה נחש הראשון שהיה מהלך זקוף, וראוי להיות נענש כנחש, וע"כ נעשה נחש לאחר ז' שנים כתולדתו של נחש שהוא לז' שנים.

ובתורת חיים הקשה, מדוע נאמר כן רק על הכריעה במודים ולא בשאר כריעות? ומבאר, שמן הראוי היה שיודה אדם להשי"ת בכל רגע, ולפי שהוא מן הנמנע, לכן תקנו חכמים שיודה שלש פעמים בהיותו בתפילה, והמודה כורע כמנהג בשר ודם המודה לחברו, שהוא כורע ומנענע לו בראשו. ומי שאינו כורע, מראה שכופר בדבר, ואין הודאתו הודאה, והרי הוא כמו הנחש שבא לפתות את חוה, שבא בקומה זקופה לפי שבא לכפור בו יתברך. ולכן, מי שאינו כורע במודים שדרו נעשה נחש, דכיון שאינו מתכוון להודות, הרי הוא כמודה לדעת הנחש הקדמוני שכל הכפירות נמשכין ממנו. ראה שם באורך.

ובספרים שלפנינו הגירסא "לאחר שבע

מועד [או הצבוע לפי רבי מאיר], ופירשנו שמשנתה לכמה מינים, האם גם כשנשתנה לעטלף היא מועד מתחילה. ובפשטות צריך לומר כן, כי אחרת מה היא הרבותא בכך שמשנתה למינים שונים, ולכן היה צריך להשיענו רבי מאיר [לפי הלשון השני של רש"י], אלא משמע שגם כשמשנתה הוא מועד.

והנה מהמהרש"א שהובא לעיל משמע שלאחר שחי שבע שנים הוא מתהפך [וראה לעיל מה שכתבנו בשם הערוך] וראה בעיון יעקב שדחה דברי המהרש"א שכאן מדובר בשינוי שנעשה לאחר מיתה, דומיא דשדרו של אדם המוזכר. וראה כן נמי בבן יהוידע שכתב, שהכוונה אחר שימות בשבע שנים מתהוה מן העפר שלו תולע כצורת עטלף, וכן העניין בכל אלו שהזכיר כאן, "וכן נמי מ"ש על שדרו של אדם גם כן הכוונה כך, דאחר שנעשה עפר יתהוה מאותו עפר תולע דומה לנחש". ואם כוונתו לתולע, מסתבר שאין הכוונה שהוא מועד בכל הצורות שמשנתה, דהרי הוי תולע. ואם כן צריך ביאור, לשם מה הוצרך רבי מאיר להשיענו.

16. התוס' [בע"ב] מבארים, לפי שהמצווה לכרוע בבת אחת, ולהתרומם בנחת, שקודם זוקף את ראשו ואחר כך את גופו, כמו נחש הזוקף קודם את ראשו ואחר כך את גופו. ואדם זה שלא עשה כן, נענש מידה כנגד מידה בכך שנעשה לנחש. ואף שכבר מת שייך לומר שנענש בזה, שגנאי הוא לנשמתו שנעשית

אמר שמואל: **ארי ברשות הרבים דרם** (19) בהמה ואכל, כלומר, שלא הרגה תחילה, אלא אכלה חיים, פטור. אבל אם טרף ואכל, כלומר, שקדם והרגה ואחר כך אכלה, חייב.

והגמרא מבארת את דברי שמואל:

מה שאמר שמואל שארי שדרם ואכל פטור, אם זה היה ברשות הרבים, הרי כיון דאורחיה למידרם, רגילות הארי היא לדרוס ולאכול הוה ליה כמו שאכלה פירות וירקות, הרי זה כמו בהמה האוכלת פירות וירקות, דהוה ליה "שן" (20) ברשות הרבים, ופטור. אבל אם הארי טרף את הבהמה לפני אכילתו, לאו אורחיה הוא, אין דרכו לעשות כן, וכיון שהוא משונה, הוה ליה תולדה דקרן, ולכן יהיה חייב גם ברשות הרבים כמו קרן, אלא שאינו חייב אלא חצי נזק כקרן.

שואלת הגמרא: **למימרא, דטריפה לאו**

דברי הברייתא מתייחסים לנאמר במשנה "הזאב והארי והדוב" וכו', שהם מועדים מתחילתן. ואם מדברי רבי אלעזר, שאמר "אף הנחש", משמע שבא להוסיף שלא רק המזכרים במשנה הינם מועדים מתחילתן אלא אף הנחש, (17) קשה: **והא אנו תנו**, שנינו במשנתנו: **רבי אלעזר אומר** אף הזאב והארי והדוב וכו' **בזמן שהן בני תרבות** [שגידולם בבית] **אינו מועדים**. ורק הנחש מועד לעולם. הרי שלדעת רבי אלעזר רק הנחש הוא מועד, אבל שאר החיות, לא. (18)

מתרצת הגמרא:

תנו, תשנה בברייתא "רבי אלעזר אומר נחש", [ללא המילה "אף"] והיינו שרק הנחש מועד תמיד, אף כשהוא בן תרבות, ולא שאר החיות שהוזכרו במשנה.

הגמרא מביאה דברי שמואל בדיני ארי שהזיק:

במשנה שעוף הדורס טמא, רש"י פירש שהכוונה שאחזו בצפרניו, ומגביה מן הקרקע מה שאוכל והתוס' [סא א] פליג ומבאר שהכוונה שאוכל מחיים ואינו ממתין עד שימות. ואולם כאן גם רש"י מודה שהכוונה שתפסו ואוכלו מחיים. ובתוס' שאנן מביא מהערוך שפירש בפירוש שני שדרס היינו שהרג במכה בארס שנכנס מידו וטרף היינו שהרג בשיניו, אך תוס' שאנן דוחה זאת ומסכים עם רש"י ותוס' שהכוונה שאוכלו מחיים. וכן פירש שם הערוך בפירושו הראשון. וראה נמי ברמב"ן על התורה [ויקרא יא יג] "וענין הדריסה הוא הצד הצדי, שירדוף העופות ויתפסם חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם".

20. היינו שזה דרכה כמבואר במשנה לקמן יט ב "הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות".

שנים". ואולם בטור סי' קכא כתב "שדרו של אדם לאחר שבעים שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים. מידה כנגד מידה שהיה לו לכרוע ולזקוף כנחש והוא לא עשה כן לכן נעשה שדרו נחש".

17. צריך ביאור מה באה הברייתא להוסיף בשם רבי אלעזר? הרי המשנה כבר מביאה נחש.

18. הקשו האחרונים, שיש לומר שהברייתא לא מדברת כשהם בני תרבות וממילא לא קשה מידי, כי בכאי גונא כולם מועדים.

19. בהמה "דרוסה" לענין טריפות, היינו שנעץ בה הדורס את צפורניו, ראה חולין מב. ונג. ונחלקו שם רש"י ותוס' לגבי המבואר שם

הגמרא מקשה על שמואל מברייתא:

והתניא בברייתא: וכן היה שנכנסה לחצר הניזק, וטרפה והרגה את הבהמה של בעל החצר ואכלה את בשרה משלם בעל החיה המזיקה לבעל הבהמה נזק שלם.

ומכך משלם ברשות הניזק נזק שלם משמע שזו היא דרכו, והוי תולדה דשן, המשלם נזק שלם. ואם הברייתא נקטה בלשון כולל "חיה" הרי זה כולל גם את הארי, (24) מבואר אם כן שאף ארי שטרף ברשות הניזק משלם נזק שלם מדין שן כי זהו דרכו, ולפי זה אם יטרף ברשות הרבים יהיה פטור כדין שן הפטורה ברשות הרבים, וקשה לשמואל שאמר שארי הטורף ברה"ר חייב כיון שזה משונה והוי קרן. (25)

מתרצת הגמרא:

הכא במאי עסקינן, בברייתא מדובר שטרפה להניח, בחיה שטרפה על מנת להניח ולהצניע, באופן כזה אף הארי דרכו לטרוף כפי שנתבאר, ואולם שמואל מדבר באופן שטורף על מנת לאכול מיד שלזה אין דרכו של הארי.

שואלת הגמרא על התירוץ:

אורחיה הוא, האם כוונתך לומר שאין דרך הארי לטרוף לפני אכילתו? והכתיב [נחום ב] "אריה טורף בדי גורותיו" [אריה טורף כדי שיהיה די מאכל לגורותיו(21)]. הרי שארי דרכו לטרוף.

משיבה הגמרא: **אכן בשביל להביא לגורותיו דרכו לטרוף, אבל לצורך אכילת עצמו אין דרכו אלא לדרוס ולאכול.**

שואלת הגמרא: **והרי הפסוק ממשיך "ומחנק ללבאותיו", (22) הרי שדרכו של ארי לחנוק ולהרוג.**

משיבה הגמרא: **אכן בשביל לבאותיו [נקבת הארי], דרכו לחנוק ולהרוג.**

שואלת הגמרא: **והרי הפסוק ממשיך "וימלא טרף חוריו", הרי שדרכו של ארי לטרוף.**

משיבה הגמרא: **אכן בשביל להביא ולהצניע בחוריו דרכו לטרוף. אבל בשביל לאכול מיד אין דרכו לטרוף.**

שואלת הגמרא: **והרי הפסוק ממשיך "ומעונתיו טריפה", הרי שדרכו לטרוף. (23)**

משיבה הגמרא: **אכן בשביל להביא למעונתיו [מלשון מעון ומדור] דרכו לטרוף. אבל אין דרכו לטרוף ולאכול מיד.**

21. גורותיו, ילדיו.

22. בפסוק נאמר: "אריה טורף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו, וימלא טרף חריו ומעונתיו טרפה" והכל מדבר באריה.

23. צריך ביאור, לאחר שתירצה הגמרא בשביל חוריו מה שאלה עוד ממעונותיו טרפה? והיה אפשר לומר, שהשאלה כבר בתחילה היתה

מהפסוק כולו והגמרא מסבירה לכן את כל הפסוק. אך ברש"י מבואר כמו שכתבנו שזו שאלה חדשה.

24. תוס'. וראה שם מנין לן שהוא שן, ולא קרן ואליבא דר"ט.

25. בטרפה ואכלה יש שני מעשים לחייב: א. על הטרפה וההריגה. ב. על אכילת הנבילה. והנה

ועוד אם אפשר לומר שהבהמה טרפה על מנת להניח ונמלכה בה, **דשמואל נמו**, גם מה שאמר שמואל שארי שטרף חייב ברשות הרבים כיון דאין זה דרכו, וביארנו שמדובר שטרף על מנת לאוכלה מיד, קשה, מנין לנו כן? **דלמא הכי הוא**, שמא כך היה גם שם, שהארי טרף על מנת להניח ונמלך ואכלו, ואם כן זהו דרכו והוי שן הפטור ברשות הרבים, ומנין לנו לומר שהיה בדעתו מיד לאכול ולחייבו מטעם קרן? (27)

מתרצת הגמרא: **אמר רב נחמן בר יצחק**: "טרפה" שאמרה הברייתא מדובר שטרפה להניח, ואין לדחות ולומר שהרי כתוב בברייתא "טרפה בהמה ואכלה בשר", כי הברייתא, **לצדין קתני**, דברי הברייתא מחולקים לצדדים, כלומר, לשני מקרים שונים. וכך כוונת הברייתא לומר: חיה

הא אכלה קתני, והרי מבואר בברייתא שהחיה טרפה ואכלה, וכיצד אפשר לומר שטרפה על מנת להניח?

משיבה הגמרא:

בשנמלכה — מדובר בברייתא כפי שתירצנו שהחיה טרפה על מנת להניח, וזה אף דרכו של הארי. אלא שלאחר מכן נמלכה בדעתה **ואכלה** את טרפה מיד, ושמואל מדבר כשטרף על מנת לאוכלה מיד.

הגמרא דוחה תירוץ זה:

מנא ידעינן, מנין אנו יודעים את מחשבתה עד שנאמר כי חשבה תחילה להניח ונמלכה ואכלה? (26)

נתייאשו הבעלים מן הנבילה, והחייב הוא רק על פחת המיתה, דהוי משונה, ומשלם חצי נזק. וראה שם עוד במה שכתב בדעת הרא"ש.

26. צריך ביאור מה היה ההוה אמינא לומר שיועיל לחייב מדין שן על ידי שנאמר שנמלכה ואכלה. ומפרש **במנחת יהודה**, בסברת התרצן היתה, כיון שדרך של אריה כשרוצה לאכול הוא לדרוס ולא לטרוף, ולכן אם אנו רואים שהאריה שינה מדרכו יש לנו לתלות שלא היה בשביל לאכול אלא להניח ולזה דרכו לטרוף, ומה שאנו רואים שאוכל ע"כ נמלך ואכל. ואפילו הכי המקשן מקשה מנא ידעינן, דזה עדיין לא סגי לחייב נזק שלם להוציא ממון ע"פ הוכחה זו.

27. כך הביאור בפשטות. ואולם על פי הנתבאר בהערה קודמת בסברת התרצן, קושית הגמרא היא לא רק משום ספק אין לחייב ברה"ר, אלא

נתבאר לעיל [ראה טו ב בהערה 62] בשם הרא"ש לגבי כלבא דאכל אימרי שרק לגבי פחת המיתה הוי משונה ומשלם חצי נזק, אבל מה שאכלה את הנבילה הוי אורחיה ומשלם נזק שלם, ומקשה היש"ש [פ"ב סימן ט] אם כן י"ל שבברייתא משלם נזק שלם היינו על אכילת הנבילה דהוי שן ברשות הניזוק דזה אורחיה, אבל שמואל מדבר ברה"ר ולכן אין לחייב על אכילת הנבילה אלא רק על פחת המיתה שטרפה וזה משונה ומשלם חצי נזק. ולכן חולק היש"ש וסובר שאם ההתחלה היא שינוי, אזי גם האכילה שבאה בסיבתה נחשבת לשינוי ומשלם חצי נזק גם על האכילה.

ובאמרי משה סימן ל"א כתב ליישב דברי הרא"ש, שהרי מבואר להלן כד א שהמציל מן הארי הרי אלו שלו כי הבעלים מתיאשים מהם, ולכן אי אפשר לחייב כאן את בעל הארי על אכילת הנבילה מדין שן, כי מיד כשטרף

גם בדריסה ולמה פטרו שמואל?

והגמרא מפרשת שדברי רבינא נסובים על הברייתא:

אלא, הא דאמר **רבינא** שמדובר בארי בן תרבות, **לאו אשמואל אתמר**, לא על דברי שמואל אמרם, **אלא אמתניתא**, על הברייתא ששינונו בה: וכן חיה שנכנסה לחצר הניזק, טרפה בהמה ואכלה בשר, משלם נזק שלם. ועל כך אמר: **כי תני מתניתא**, מה ששינונו בברייתא שטרפה ואכלה משלמת נזק שלם, אין זה מפאת שדרכו של ארי לטרוף, והחייב הוא מדין שן. כי באמת אין דרכו של ארי לטרוף, והחייב הוא מדין קרן. והברייתא מדברת אפילו בארי בן תרבות ו**אליבא דרבי אלעזר**, דאמר **לאו אורחיה** הוא להזיק, והחייב הוא מדין קרן.⁽²⁹⁾ וממילא לא קשה על שמואל מהברייתא, כי הברייתא מחייבת מדין קרן ולא מדין שן כי באמת אין דרכו לטרוף.

והגמרא מקשה גם על פירוש זה: **אי הכי**,

שנכנסה לחצר הניזק, שטרפה בהמה על מנת להניח, ומדובר שהניחה ולא אכלה, או דרסה ואכלה, משלמת נזק שלם.⁽²⁸⁾

רבינא מפרש אחרת את דברי שמואל ובזה מתיישבת הקושיא מהברייתא:

רבינא אמר, באמת גם דרכו של ארי הוא לטרוף ולאכול וכפי ששינונו בברייתא, וכי קאמר שמואל, ומה שאמר שמואל שארי הטורף ברשות הרבים חייב כיון שאין דרכו בכך, מדובר בארי בן תרבות, ו**אליבא דרבי אלעזר**, ולפי שיטת רבי אלעזר במשנתנו דאמר שאריה בזמן שהוא בן תרבות אינו מועד מתחילתו כי **לאו אורחיה** להזיק. ולכן כשאריה בן תרבות טורף הוי קרן, וחייב אז אף ברשות הרבים חצי נזק.

ומקשה הגמרא על דברי רבינא: **אי הכי**, אם כך שמדובר בארי בן תרבות שאין דרכו להזיק, אם כן אפילו דרסה ואכלה נמי ליחייב, יתחייב גם ברשות הרבים חצי נזק כדין קרן, כיון שבן תרבות אין דרכו להזיק

כגון שדרסה, אלא שהברייתא לא האריכה, ונקטה בקיצור.

דיש לנו הוכחה דטרף להניח, דאם היה דעתו לאכול היה דורס ואוכל. [מנחת יהודה].

29. ביאור הדברים: הנידון אם דרכו של ארי לטרוף או לא הוא רק לרבנן, או לרבי אלעזר בארי שאינו בן תרבות, אבל בארי בן תרבות לפי רבי אלעזר לכו"ע אין דרכו לטרוף, לכן נקט רבינא "ארי בן תרבות ואליבא דרבי אלעזר" כלומר אפילו לשיטתו אפשר להעמיד דהוי מטעם קרן, כך גם אפשר לומר לפי רבנן שבאמת אין דרכו של אריה לטרוף וכשמואל והחייב הוא מטעם קרן. [על פי רש"י והתוס' בפירושה הראשון].

28. צריך ביאור, הרי דרסה ואכלה משלם נזק שלם זה רק ב"ארי" ואילו בברייתא קתני "חיה" הכולל אף את הזאב ושאר חיות שאין דרכם לדרוס. והקשה כן בתורת חיים. והפני יהושע העיר דזה דוחק שהרי בברייתא לא נזכר כלל להניח, וכתב הפני יהושע שבאמת טרפה פירושו בין לאכול בין להניח, ובהוא גופא לצדדין קטני, והיינו, שטרפה ואכלה מיד בזאב, או שטרפה להניח בארי. אלא, כיון שמלשון הברייתא משמע ד"ואכלה" קאי על כל החיות, לכך מפרש דגבי ארי שייך נמי לשון "ואכלה"

והגמרא מסיקה: **קשיא**, אכן קשה על דברי רבינא. (31)

מתניתין:

לאחר שנתבאר במשנה הקודמת שיש תמין ומועדים, מבארת המשנה את חילוקי הדינים בינם:

מה הבדל בין דין תם שהזיק למועד שהזיק?

אלא (32) **שהתם משלם רק חצי נזק**, והתשלום נעשה **מגופו** של שור המזיק. שמוכרים את השור המזיק, ואם יש בדמיו

אם כך, שהחייב שאמרה הברייתא הוא מדין קרן, אם כן, **חצי נזק בעי לשלומי**, היה על בעל החיה לשלם חצי נזק כדין תשלומי קרן, ומדוע אמרה הברייתא שמשלם נזק שלם?

משיבה הגמרא: **דאייעד**, אמנם אין דרכו של ארי לטרוף, והברייתא מדברת שטרף שלושה פעמים ונעשה למועד, לכן אף בן תרבות משלם נזק שלם, כדין קרן מועדת. (30)

אך הגמרא מקשה עוד על תירוץ זה: **אי הכי**, אם כך שהחייב הוא מטעם קרן, **מאי האי דקתני לה גבי תולדה דשן**, מדוע שנוי דין זה בברייתא בין חיובי השן ותולדותיו, **גבי תולדה דקרן בעי למיתנייה**, הברייתא היתה צריכה לשנות דין זה בין תולדות הקרן, כשמפרשת חיובי הקרן ותולדותיו.

אם לאחר שלש פעמים נעשית מועד, ונחשב שדרכה לאכול כן, והוי שן, ופטורה בה"ר. או דהוי כקרן מועדת. ורצה לפשוט זה ממה שהגמרא אומרת דהוי קרן מועדת, אף על גב דאייעד, ועשתה כן עבור אכילה. וכתב, שאולי לא ברור לגמרא סברא זו, ולכן סיים רק בקושיא ולא בתיובתא. [וראה עוד בתוס' ומה שכתבנו בהערות בחברותא על התוס' בשם החזו"א].

32. הלשון "אלא" אין לו מובן, כי בפשטות משמע שהמשנה שאלה מה בין תם למועד, והשיבה שאין הבדל אלא אלו. אלא שלעיל טו ב מסקינן דשייר התנא שאינו משלם ע"פ עצמו וכן חצי כופר, אם כן אין לפרש שהכוונה שאין הבדלים אלא אלו. לכן צריך לפרש שהוא כמו "אין בין תם למועד אלא" וכו'. תוס' יו"ט. ובשיטמ"ק פירש בשם רבינו יונתן "מה בין תם למועד, כלומר אי זה מעלה יש בין תשלומי תם שהוא חצי נזק לתשלומי מועד שהוא נזק שלם".

30. כלומר, רבינא שהעמיד בבן תרבות מלכתחילה העמיד זאת בדאייעד [על פי תוס']. והנה פירשנו את דברי רבינא כפירוש רש"י ותוס' בפירושו הראשון [כמבואר בהערה קודמת]. ואולם התוס' פירשו פירוש נוסף שרבינא העמיד בדוקא בבני תרבות ולפי רב אלעזר, כיון שהברייתא מדברת גם באריה וגם בזאב ואם הם בני תרבות אזי אף הזאב אין דרכו לטרוף, ואם יטרוף ישלם רק חצי נזק ומה שנאמר בברייתא שמשלם נזק שלם צריכים להעמיד בדאייעד גם באריה וגם בזאב, אבל לרבנן שזאב אינו בן תרבות ודרכו לטרוף, אף בפעם הראשונה ישלם נזק שלם מדין שן, ולפי זה נצטרך להעמיד את הברייתא לצדדין שבאריה מדובר כשטרף שלשה פעמים ונעשה מועד ובזאב מדובר אף בפעם הראשונה. וראה עוד בחברותא על התוס' ובהערות שם.

31. בחידושי רבי מאיר שמחה לקמן יט א דן בחיה שאכלה דבר שאין דרכה לאכול דהוי קרן,

הגמרא מה שפירש רבי אלעזר גבי קבורתו של אסא מלך יהודה: נאמר [דה"י ט"ז]: "ויקברוהו בקברותיו אשר כרה לו בעיר דוד וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים".

מאי [מה פירוש] "בשמים וזנים" (36)?

רבי אלעזר אמר: זיני זיני — בשמים למיניהם, כלומר, בשמים ממינים רבים. רבי שמואל בר נחמני אמר "בשמים וזנים" פירושו: בשמים שכל המריח בהן בא לידי זימה [ניאוף]. (37)

הגמרא מביאה מחלוקת נוספת שלהם בכיזור המקראות:

נאמר בספר ירמיהו [פרק יח] שהיה ירמיהו הנביא קובל, ואמר "כי ברו שוחה ללכרני ופחים טמנו לרגלי".

מהו ה"שוחה" שכתרו ללכדה בה?

רבי אלעזר אמר: שחשדוהו מזונה, שחשדוהו שנשא אשה זונה, וירמיהו שהיה כהן, אסור בזונה.

כדי מחצית הנזק משלם, ואם לאו אין הבעלים מוסיפים מנכסיהם. (33) ומועד משלם נזק שלם, ומשלם מן העליה [ובגמרא יפורש מיד] (34).

גמרא:

שנינו במשנה: והמועד משלם מן העליה.

מאי, מה פירוש מן העליה?

אמר רבי אלעזר: במעולה שבנכסיו, ש"עליה" היא מלשון מעולה. והמזיק צריך לשלם מהמעולה [מהמיטב] שבנכסיו. (35)

הגמרא מביאה מה שפירש רבי אלעזר בדומה לזה:

וכן הוא אומר [דה"י ב לב]: "וישכב חזקיהו עם אבותיו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד", ואמר רבי אלעזר: "במעלה", מלשון מעולה, כלומר, קברוהו אצל המעולים שבמשפחה של דוד, ומאן נינהו, מי הם המעולים? דוד ושלמה!

אגב ביאור הפסוק בקבורת חזקיהו מביאה

36. הגמרא ידעה מהו "בשמים", השאלה היתה על "זנים".

37. כתב היעב"ץ שעשו כן כדי ללמדנו, כי כמו שאין יצר הרע בעולם האמת, כך לא שלט בו יצר הרע של חום זימה בהיותו בעולם הזה. והמהר"ל בחידושי אגדות כתב, שמחלוקתם היא, שרבי אלעזר סבר שהחשיבות היתה בזה שהניחו כל מיני הסוגים שיכלו לקבץ. ושמואל סבר שהשבת הוא באיכות הבשמים, שהיו משובחים בתכלית הטוב והריח.

33. וראה עוד בדין גביית התם מגופו לקמן לג א וד א.

34. ואף אם אין השור המזיק שוה כשיעור הנזק משלם נזק שלם, שכן בתם נאמר "ומכרו את השור החי וחצו את כספו" מכאן שאין התם משלם אלא מגופו, אבל במועד נאמר "שלם ישלם שור תחת השור" ולא נאמר שישלם מגוף הנוגח [רש"י].

35. היינו מעידית שבקרקעותיו. או כסף ומטלטלין שאף הם מיטב, ראה לעיל ז ב.

שחשדוהו לירמיה מאשת איש, היינו דכתיב, מובן המשך הדברים שאמר ירמיה "ואתה ה' ידעת את כל עצתם עלי למות", שיועצים עליו להמיתו, כי חשדוהו באיסור אשת איש שיש בה עונש מות. אלא למאן דאמר, אבל לפי רבי אלעזר שחשדוהו מזונה, מאי "למות"? מה יעצו עליו להמיתו, הרי על אף שהיה כהן, אין חיוב מיתה על שנושא זונה פנויה.

משיבה הגמרא:

שהשליכוהו לבאר טיט, מלבד שחשדוהו מזונה, רצו להמיתו והשליכוהו לבאר טיט, ועל זה אמר "עצתם עלי למות".⁽⁴⁰⁾

הגמרא דורשת את המשך דברי ירמיהו:

דרש רבא: מאי דכתיב, מה פירוש הדברים שאמר ירמיהו לפני ה' על אנשי ענתות: [ירמיהו שם] "ויחיו מוכשלים לפניך, בעת אפך עשה בהם"?

רבי שמואל בר נחמני אמר: שחשדוהו מאשת איש!⁽³⁸⁾

הגמרא דנה בשני הפירושים הללו:

בשלמא למאן דאמר שחשדוהו מזונה, לפי רבי אלעזר המפרש שכרו "שוחה" הכוונה שחשדוהו מזונה, מובן הדבר, שכן היינו, לפי שמצאנו כתוב לשון "שוחה" לגבי זונה, דכתיב "כי שוחה עמוקה זונה" [משלי כג]. אלא למאן דאמר, לפי רבי שמואל, המפרש שחשדוהו מאשת איש, מאי שוחה? מנלן שאשת איש קרויה שוחה?⁽³⁹⁾

משיבה הגמרא: אטו אשת איש מי נפקא מכלל זונה? וכי "אשת איש" אינה נחשבת בכלל "זונה", וממילא אף היא בכלל "כי שוחה עמוקה זונה".

הגמרא מקשה לרבי אלעזר:

בשלמא למאן דאמר [רבי שמואל]

40. ומבאר בכך יהודיע שלא רצו להמיתו בידים אלא השליכוהו לבאר טיט שמוכרח שימות אם ישאר שם, וזו היא העצה לסבב לו מיתה ולא ימיתוהו בידים.

והמהרש"א בח"א הקשה, אם השליכוהו לבאר טיט, למה לא נפרש ש"כי כרו שוחה" הכוונה שהשליכוהו לשוחה, שהיא בור ומנא לן שחשדוהו מזונה? ומתרץ, כיון דכתיב "שוחה ללכדני, ופחים", שאינו אלא כצד דבר מחיים במצודה, משמע ליה דלא קאי אבור טיט שהיה בו כדי להמית כדכתיב "עלי למות", אבל לענין זונה ואשת איש שפיר קאמר "ללכדני ופחים", דכתיב "אשר הם מצודים וחרמים" [ולפי המהרש"א משמע לא כבן יהודיע אלא שהבור ממית].

38. בכך יהודיע תמה, איך יפטירו בשפה על נביא ה' כדבר זה, ומבאר שהוציאו לעז על אשתו שאביה קיבל קידושין בה מאחר בהיותה קטנה ואח"כ מת אביה ונתקדשה לו.

וראה במהר"ל בחידושי אגדות שמפרש, שהרשעים היו חושדים שאינו באמת מתנבא אלא שיש לו דביקות בכח חיזוני, ולמאן דאמר שחשדוהו מזונה, רצה לומר, שחשדוהו שהיה דבק במדרגה שאינה מיוחדת לו, כמו זונה שאינה מיוחדת לו, ולמאן דאמר חשדוהו מאשת איש, היינו שחשדוהו שיש לו דביקות במדרגה שאינה ראויה לו לגמרי. ראה שם.

39. כלומר, היכן נרמזה אשת איש במילה שוחה? [על פי פי' הרי"ף על עין יעקב].

כך אמר ירמיה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! אפילו בשעה שעושיין צדקה, הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים, שיהיו המקבלים בני אדם שאינם הגונים שאינם ראויים לקבל צדקה, (41) כדי שלא יקבלו עליהן שכר. (42)

המשכו:

פוכבוד עשו לו במותו, מלמד הכתוב שהושיבו ישיבה על קברו. הושיבו תלמידים שיעסקו בתורה (43) סמוך לקברו. (44) וזהו הכבוד שעשו לו.

וכיוון שפירשה הגמרא את תחילת הפסוק העוסק בקבורת חזקיה, דורשת הגמרא את

וכמה זמן התקיימה הישיבה על קברו? פליגי בה [נחלקו בזאת] רבי נתן ורבנן, חד

הש"ס האם סובר שאין מצווה או שרק יש יתרון לעני הגון.

ואולם בגליוני הש"ס מביא שמרבינו יונה בכרכות פ' אלו דברים משמע שגם לעני שאינו הגון מקיימים מצות צדקה. [וראה בנמו"י שכתב, כי זה שאינו מקבל שכר, היינו דוקא במי שיודע בו שאינו הגון, אבל אם אינו יודע ואפשר שהוא הגון, יש לו שכר, שהרי לשם מצווה מכוון].

וראה בשו"ע יו"ד סימן רנ"א סעיף ב ברמ"א, שעבריינין לתאבון אינם מחויבים להחיותו. ולגבי עבריינין במזיד כתב השו"ע שיש איסור בדבר. ראה שם בש"ך וט"ז.

42. "ויהיו מוכשלים לפניך" רמז הוא לצדקה, לפי שנאמר על צדקה "והלך לפניך צדקך". תוס'. והמהרש"א ביאר, שנאמר "מתן בסתר יכפה אף", וזה הכוונה בעת "אפך" עשה בהם, כלומר שלא יקבלו שכר צדקה ולא יכפה הצדקה את "האף" מהם. מהרש"א ח"א.

43. "משום דכתיב כבוד סתם, משמע ליה כבוד התורה כמה שאחז"ל אין כבוד אלא תורה וכו'" [עץ יוסף].

44. התוס' כתבו שהכוונה חוץ לד' אמות של קברו, שבתוך ארבע אמות יש איסור לועג לרש

41. בכתובות ס"ח מביאה הגמרא: בוא נחזיק טובה לרמאין וכו' והכוונה היא לשאינם עניים המתחזים לעניים, ויש להסתפק אם גם כאן הכוונה לרמאין המתחזים לעניים או שהכוונה לעניים שלא הולכים בדרך התורה. וראה ברבנו יונה [אבות פ"א מ"ב] שכתב: "ומענין גמילות חסדים הוא להשגיח לעניים ולבחור בין טוב לרע ולהקדים הצנוע וירא שמים על אחרים שאינם כמותו, וכמו שאמר ירמיה ע"ה 'ויהי מוכשלים לפניך', אפילו בשעה שיעשו צדקה, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים", הרי שמפרש שהכוונה באמת לעניים אלא שאינם מהוגנים. וראה נמי ביד רמה [ב"ב שותפין אות קי"ט] שכתב על דברי רבא "ושמענין מיניה לדברי הכל דהאי מאן דיהיב צדקה לבני אדם שאינן מהוגנין לאו צדקה הוא", ומשמע שמדובר בעניים דאי בעשירים פשוט הוא דלא מקיים צדקה. וכן מבואר בקיקיון דיונה דמדובר בעניים שאינם מהוגנין. וראה בספר חסידים סימן ס"א דכתב "ממלא חפניים לעניים שאינם מהוגנים אשר בהם עמל ורעות רוח, ולא עוד אלא שנחשב לו עוון כשהוא נותן לפריצים וכו' ולפיכך יתפלל אדם לקב"ה לעולם שיזמין לו בנ"א מהוגנין".

וראה בגליוני הש"ס שהביא מהיראים שהמעכב מלתת צדקה משום שרוצה לתת לעני הגון, אינו עובר בכל תאחר, ומסתפק הגליוני

אמר שלשה ימים.

א-ז - ואחד אמר, שבעה ימים, ואמרי לה, והיו שאמרו שלשים יום. (1)

והגמרא מביאה פירוש אחר:

תנו רבנן בכרייתא: "וכבוד עשו לו במותו" זה חזקיה מלך יהודה, (2) שיצאו לפניו [לפני

מיטתו] שלשים וששה אלף איש שהיו חלוצי כתף גלויי כתף, שקרעו בגדיהם עד שנראו כתפיהם, (3) זהו הכבוד שעשו לו, דברי רבי יהודה.

אמר לו רבי נחמיה מה גדולה יש בזה? והלא לפני אחאב מלך ישראל גם עשו כן! (4)

2. "לישנא דש"ס הוא, ולא לאשמועינן דזהו חזקיה, דהאי קרא בחזקיה כתיב. אלא אגב אורחיה דמפרש "מאי כבוד עשו לו במותו נקיט ואמר הכי". [רש"י].

3. רש"י. ו"רבנו חננאל" כתב "כך שמענו שמוציא יד אחד מבית הצואר שלא ממקום הקרע כדי שיהא הקרע ברור ונמצא הכתף חלוק מן החלוק".

ועניין זה שהלכו חלוצי כתף הוא רק לפני המיטה ולא אחר הקבורה [רמב"ם פ"ח ה"ג מהל' אבלות ובכס"מ שם].

4. לא מוזכר בפירוש שספרו לאחאב אלא שבזכריה [יב יא] נאמר: "ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדרימון" וגו' ודרשו חז"ל שהפסוק מדבר על הריגת משיח בן יוסף, והגמרא במגילה [ג א] מבארת שהכוונה "כמספד הדרימון", כמו שתירגם יונתן: "כמספד אחאב בר עמרי דקטיל יתיה הדרימון". הרי שהיה לאחאב מספד גדול. ומוסיפים התוס', שאחאב נהרג במלחמה שהיו שם עם רב וכולן ספרו עליו. ואף שלא כתוב שיצאו חלוצי כתף, מכל מקום כל ענינו הוא כמו במספד גדול.

ובעיון יעקב פירש, שודאי גמירי ליה לש"ס שכך היה הדרך לעשות לפני מלכים. ומה שנקט "לפני אחאב", לומר, שהוא היה הגרוע שבמלכים, ואם כן, מאי רבותא שעשו כן

[כמבואר ברכות יח א]. ואולם יש ראשונים שפירשו שמדובר אף בתוך ארבע אמות דכיון דהוא לכבודו מותר.

וראה בשיטמ"ק בשם ר"י מגאש שהכבוד לחכם שהושיבו ישיבה על קברו הוא, כיון שהיתה לו ישיבה בחייו ומתכוונים עכשיו בני ישיבתו לכבדו ולישב לפניו כדרך שהיו יושבין לפניו בחייו ולומר שמועות מפיו בד"ת שלמדו ממנו, שכבוד גדול יש לו בכך. וראה עוד שם.

וראה עוד במהר"ל שמבאר נמי שהישיבה על קברו הוא כאילו המת גם כן בישיבה עמהם, ובזה מבאר את השיטות. שהמאן דאמר הסובר שהושיבו ישיבה עד ג' ימים, סובר שעד שלשה ימים גופו קיים, אבל אחר כך, אין גופו קיים, וכיצד יחשב שיושב עמהם ואין גופו קיים, ולמ"ד עד שבעה כי אף שאין גופו קיים מ"מ נפשו שם, ולמ"ד שלושים כי עד שלושים כאילו היה עדיין נמצא כי צורת צלמו הוא לפני האדם ראה שם באורך.

והמהרש"א כתב שאפשר שהושיבו ישיבה שם לספר בכבודו ולהספידו. ממילא אין איסור אף בתוך ד"א.

1. "מאן דאמר ג' ימים הושיבו שם ישיבה, משום דעיקר אבילות ג' ימים הוי, שיש כמה דברים שאבל אסור בהן בתוך ג' ומותר לאחר ג'. והיינו טעמא דמאן דאמר ז'. וכן מאן דאמר ל', מפני חומרות שיש באלו הזמנים [נמוקי יוסף, וראה נמי במהרש"א].